

EKONOMİK BÜYÜME, CARİ AÇIK VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİ

Hüseyin Ercan¹
Mahmut Küçükoglu²

Öz

Türkiye’de cari işlemler açığına ilişkin veriler, büyüme oranındaki artışın cari işlemler açığını yükselttiği, büyümenin düştüğü yıllarda ise ithalatla birlikte cari işlemler açığının düştüğüne işaret etmektedir. Bu sonuç, hem ekonomi çevrelerinde hem de toplumda, cari açığın hızlı büyümenin bir sonucu olduğuna dair kanı oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de 2000-2019 yılları arasında ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki ilişkinin ne yönde geliştiği ve bunun nedenleri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ekonomik Büyüme, Cari Açık, Bütçe Açığı*

RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH, CURRENT ACCOUNT DEFICIT AND BUDGET DEFICIT

Abstract

Data on the current account deficit in Turkey, increase in growth rate increases current account deficit, in the years growth which falls It indicates that the current account deficit decreased with imports. This result proves that the current account deficit is a result of rapid growth both in the economy and society. In this study, what the relationship between economic growth and the current account deficit in Turkey between the years 2000-2019 and the reasons for this will be evaluated.

Key Words: *Economic Growth, Current Account Deficit, Budget Deficit.*

1.Giriş

Türkiye 1980 yılına kadar ithal ikameci sanayileşme politikaları izlemiş, bu yüzden dünya ekonomisi ile bütünleşmesi gecikmiştir. 1980 yılından itibaren ihracata dayalı sanayileşme politikaları uygulanmaya başlanmış, dış ticaret serbestleştirilmiş, sabit döviz kur politikası terk edilmiş, 2001’den itibaren dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Türkiye’nin karşılaşmış olduğu kronik ekonomik sıkıntılardan birisi de cari açık

¹ Harran Üniversitesi SBE Doktora Öğrencisi huseyin.ercan@inonu.edu.tr

² Yalova Üniversitesi, İİBF Dr. Öğr. Üyesi mahmut.kucukoglu@yalova.edu.tr

sorunudur. Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de ekonomik büyüme ve kalkınma için, ülke içerisinde üretimi yapılamayan yatırım ve ara mallarının yurtdışından temin edilmesi gerekmektedir. Bir yandan ülke için gerekli olan mal ve hizmet ithali yapılırken diğer yandan bu mal ve hizmetleri alabilmek için ihracatında artması gerekmektedir. İthalatın ihracattan fazla olması durumu dış açık oluşturmakta ve bu durum uzun süre devam ederse ülkenin döviz rezervlerinin azalması sorunu ortaya çıkarmaktadır. Döviz rezervlerinin azalması ülkenin itibarını zedeleyecek ve yabancı yatırımcının ülkeye gelmesini engelleyen bir risk unsuru oluşturmaktadır. Türkiye'nin ithalatının ihracatından sürekli fazla olması, dış ticaret açığına yol açmaktadır. Özellikle son dönemlerde dış ticaret haricindeki diğer cari işlemler kalemlerinin fazla vermesi ile dış ticaret açığının şiddetinin azalma yönünde olduğu görülmektedir.

Bu çalışmamızın birinci bölümünde, cari işlemler bilançosunun ödemeler bilançosundaki yeri ve ödemeler bilançosunun alt kalemlerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde Türkiye'de cari işlemler dengesinin gelişimi incelenmiş, üçüncü ve son bölümde ise ekonomik büyüme konusu ve cari işlemlerle arasındaki ilişki ele alınmıştır.

2.Ödemeler Dengesi ve Cari İşlemler Hesabı

IMF'ye göre ödemeler bilançosu, belli bir süre içinde bir ekonominin yerleşikleri ile yabancılardan oluşan ekonomik akımlara bağlı değerlerin, transfer ödemelerinin ve rezervlerde ortaya çıkan değişikliklerin sistematik ve muhasebe kayıtlarına uygun bir şekilde tutulduğu istatistiki belgeye denir (Çatalbaş vd., 2015:223). Ülkenin mal, hizmet ve sermaye akımlarının dış dünyaya yapılan ödemelerle, elde edilen gelirlerin eşit olup olmadığı hesaplanmaya çalışılır. Ödemeler Bilançosundaki denge ya da dengesizlik o ülkenin uluslararası alandaki iktisadi itibarının da bir göstergesi olarak değerlendirilir.

Ödemeler bilançosu kayıtları genellikle bir yıl için hazırlanır. Ödemeler Bilançosunda belirli bir dönem süresince gerçekleştirilen işlemlerin yer alması bunun bir değişken akım olduğunu gösterir (Seyidoğlu, 2015:339).

Ödemeler bilançosu iki ana hesap altında toplanır. Bunlar Cari işlemler hesabı ve Sermaye hesabıdır. Cari işlemler hesabına dönem içinde gerçekleşen mal ve hizmet ticareti kaydedilirken, sermaye hesabına yerleşik ve yabancıların gerçekleştirdiği sermaye hareketleri kaydedilir. Yıl sonunda cari işlemler hesabı ile sermaye hesabının, ödemeler bilançosunda dengeyi sağlayacak şekilde gerçekleşmeleri beklenir. Başka bir anlatımla, cari işlemler hesabı açık vermişse, bu açığı kapatacak şekilde sermaye hesabının fazla vermesi gerekir. Aynı şekilde cari işlemler hesabı fazla veriyorsa bu fazlalığı giderecek şekilde sermaye hesabının açık vermesi gerekir. Ancak ödemeler bilançosunda denge her zaman sağlanmayabilir. Bu şekilde olması halinde denkleştirici özelliğe sahip resmi rezervler hesabı aracılığıyla ödemeler bilançosu dengesi sağlanır (Çatalbaş vd., 2015:224).

Cari işlemler hesabı, ödemeler bilançosunun en temel hesabı olup bu hesaba ülkenin ihrac ve ithal ettiği mal ve hizmetlerin kaydı yapılır. Ayrıca yabancı sermaye yatırımlarından elde edilen kazançlar, yurtdışındaki işçi kazançları, lisans bedelleri, komisyonlar, kiralar gibi gelir unsurları ile karşılıksız transferler de bu hesap adı altında kaydedilir (Seyidoğlu, 2015:348).

Sermaye ve finans hesabında, uluslararası iktisadi işlemlerin diğer bileşenini de sermaye ithali ve ihracı oluşturur. Sermaye işlemleri genelde bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların başka bir ülkede yaptıkları fiziki yatırımlarla (üretim tesisleri, bina arazisi, vs.), sınır ötesine aktardıkları mali fonlardan (yabancı tahvil, hisse senedi, hazine bonusu, alım-satımı, yabancı bankalarda açılan mevduat hesapları, vs.) oluşur (Seyidoğlu, 2015:348).

Net hata ve noksan hesabı, diğer adı da istatistiksel farklar olan bu hesap, ödemeler bilançosunun dengeleyici hesabıdır. Ödemeler Bilançosundaki dengesizliğin nedenlerinden birisi de, hesabı oluşturan kalemlerin ölçüm hataları ile tablodaki verilerin eksik veya fazla hesaplanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Yanlış verilerin ortaya çıkmasında; zaman uyumsuzluğu, gümrük beyannamelerinin eksik veya yanlış düzenlenmesi, kayıt dışı işlemler, anketlerdeki ölçüm hatalarından kaynaklanmaktadır (Uçak, 2017:109).

Resmi rezervler hesabı, yukarıdaki açıklanan cari işlemler ve sermaye işlemleri sonucunda ülkenin resmi rezervlerinde ortaya çıkan değişimleri gösterir. Uluslararası ekonomik işlemlerin finansal sonucunu yansıtır. Bir ülkenin resmi rezervleri, döviz (sanayileşmiş büyük ülkelerin parası), altın ve IMF kaynaklarından (net alacaklı rezerv pozisyonları ve Özel Çekme Hakları-SDR) oluşur. Eğer dış açık oluşmuşsa bu durum dövize olan talebi artıracığından döviz kurunun istikrarının bozulması istenmiyorsa merkez bankası piyasaya döviz satar, ve bunun sonucunda rezervler azalır. Ters durumda alacaklı işlem toplamı borçlu işlem toplamını aştığı zaman (dış ödeme fazlası) kurdaki düşüşü önlemek için merkez bankası piyasadaki döviz satın alır bu işlem sonucunda resmi rezervlerde bir artış olur, bu tür rezerv değişikliklerinin kaydedildiği hesaba resmi rezervler hesabı denir (Seyidoğlu, 2015:350-351).

Tablo 1: Ödemeler Bilançosunun Şematik Yapısı

Çizgi-Üstü İşlemleri	Alacak	Borç
I. CARİ İŞLEMLER HESABI		
A. Mal İhracatı ve İthalatı	(+)	(-)
DIŞ TİCARET BİLANÇOSU	(+)	(-)
B. Hizmet İhracatı ve İthalatı	(+)	(-)
C. Yatırım Gelir ve Giderleri	(+)	(-)
D. Tek Yanlı Transferler	(+)	(-)
Cari İşlemler Bilançosu	(+)	(-)

II. SERMAYE HESABI		
A. Uzun Süreli Sermaye	(+)	(-)
Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları	(+)	(-)
Yurt Dışında		(-)
Yurt İçinde	(+)	
Özel Portföy Yatırımları	(+)	(-)
Varlıklar	(+)	(-)
Yükümlülükler	(+)	(-)
Resmi Sermaye İşlemleri	(+)	(-)
B. Kısa Süreli Sermaye (denkleştirici olmayan)	(+)	(-)
Sermaye İşlemleri Bilançosu	(+)	(-)
III. İSTATİSTİK FARKLAR		
GENEL ÖDEMELER BİLANÇOSU		
Çizgi Altı İşlemleri		
IV. RESMİ REZERVLER HESABI	(+)	(-)
1. Kısa Süreli Varlıklar	(+)	(-)
2. Döviz	(+)	(-)
3. Parasal Altın	(+)	(-)
4. SDR ve IMF Rezerv Pozisyonu	(+)	(-)

Kaynak: Dağdemir, 2015: 168-170.

2.1.Cari İşlemler Dengesi

Cari denge denilen cari işlemler dengesi, ödemeler bilançosunun en önemli hesabıdır ve bu hesap; dış ticaret işlemleri (ihracat ile ithalat arasındaki fark), hizmetler dengesi (hizmet alımları-hizmet satımları), yatırım (net faktör) gelirleri (dış yatırım gelirleri-dış yatırım giderleri) ve cari transferler (karşılıksız olarak elde edilen dış gelirler-karşılıksız olarak yapılan dış giderler) kalemlerinin toplamından oluşmaktadır (Yaşar, 2013:13).

Bir ülkenin cari işlemler sonucunda elde ettiği geliri, cari işlemler sonucu yapılan giderlerinden daha fazla olması cari fazlaya (cari işlemler fazlasına); daha düşükse cari açığa (cari işlemler açığına) yol açmaktadır. Diğer bir deyişle, mal ve hizmet ticareti ile net transferlerin toplamının elde edilen gelirlerin bu hesaptaki ödemeleri karşılayamaması halinde, cari açık ortaya çıkmaktadır. Cari işlemler hesabı açık veren bir ülke, yurt içine gelen paradan daha fazlasını, ülke dışına çıkarması anlamına gelir. Ülke bu ortaya çıkan açığı, dışarıdan borçlanarak veya yurt içindeki varlıklarının satışıyla kapatabilecektir. Diğer karşıt durum ise, yani cari işlemler hesabı fazla verdiğinde ise, bu fazlalık ülke dışına sermaye transferi olarak verilir (Şahin, 2011:49).

2.2. Cari İşlemler Dengesinin Belirleyicileri

Ödemeler Bilançosunun en önemli kalemlerinden birisi de cari işlemler kalemidir. Bir ekonominin ihraç ve ithal ettiği mal ve hizmetlerin kaydedildiği bir hesaptır. Cari işlemler hesabı dört temel hesaptan oluşur. Bunlardan birincisi uluslararası mal ticareti, ikincisi hizmetler ticareti, üçüncüsü uluslararası faktör gelirleri, sonuncusu ise cari transferlerdir. Mal ticareti veya görünür ticaret de denilen bu ticaret, uluslararası ekonomik işlemlerde en önemli yeri tutar. Hizmetler ticareti ise, buna görünmez işlemlerde denilir ve uluslararası taşımacılık, dış turizm, uluslararası inşaat hizmetleri, uluslararası bankacılık ve sigortacılık, yurtdışı resmi hizmetler gelir ve gider kalemlerinden oluşmaktadır. Uluslararası faktör gelirleri, doğrudan yatırımların, portföy yatırımlarının ve diğer yatırımların gelir ve giderlerinden oluşmaktadır. Doğrudan yatırım gelir dengesi, yabancı sermaye yatırımları sonucunda elde edilen net kar transferlerinden oluşmaktadır. Portföy yatırımları yabancı kişilerin satın aldıkları hisse senetleri ve devlet iç borçlanma senetlerine ait temettü ve faiz ödemelerinden oluşan portföy yatırım gider ve gelirlerini göstermektedir. Diğer yatırımlar sonucu elde edilen faiz gelirleri ile giderleri ise diğer yatırım gelirleri kalemini oluşturmaktadır. Cari transferler özellikle işçi gelirlerinden oluşmaktadır (Yaşar, 2013:21). Ekonomiler arasında yapılan bağış ve hibe şeklinde yapılan işlemler kaydedilir.

Dış Ticaret Hadleri bir ülkenin ihraç ve ithal ettiği malların fiyatlarındaki değişimler sonucu, dış ticarettten karlı ya da zararlı çıktığını ortaya koymaya yarayan bir orandır. Kısaca, ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına oranı şeklinde ifade edilebilir. Dış ticaret hadlerini ifade etmede çoğunlukla kullanılan oran, Net Değişim Ticaret Hadleridir (Seyidoğlu, 2015:609).

$$N = \frac{P_x}{P_m}$$

P_x : İhracat Fiyatları İndeksi

P_m : İthalat Fiyatları İndeksi

İthalat fiyatları sabitken, ihracat fiyatlarının düşmesi veya ihracat fiyatları değişmezken ithalat fiyatlarının yükselmesi gibi durumlarda net değişim ticaret hadleri ülke aleyhine işler. Diğer önemli belirleyici de, döviz kuru ve faiz oranlarıdır. Bir ekonomide reel döviz kuru yükselince yurtiçinde üretilen malların ucuzlaması, yabancı malların ise pahalılaşmasıyla, ihracat artarken ithalat azalır ve net ihracat yükselmiş olur. Ayrıca yurtiçi gelir yükselince ithalat artar ve net ihracat azalır. Dolayısıyla, yurtiçi ve yurtdışı fiyat düzeyleri sabitken cari işlemler dengesi yurtiçi ve yurtdışı gelirden ve döviz kurundan etkilenir. Ayrıca yatırımcıların yurtiçi ve yurtdışı faiz getiren varlıklar arasında yapacakları karşılaştırma sonucu verecekleri karar hangi varlığın daha yüksek getiriye sahip olduğuna bağlıdır. Dolayısıyla döviz kurundaki beklenen değişimin sıfır olduğu kabulü halinde eğer yurtdışı faiz oranı yurtiçi faiz oranından daha büyük ise yurtdışı tahvile olan talep artar. Böylece sermaye hesabı açığı ortaya çıkar. Diğer bir değişle, sermaye hesabı dengesi, yurtiçi ve yurtdışı faiz oranları arasındaki farka göre değişir.

2.3. Cari İşlemler Açığının Nedenleri

Cari açığın ortaya çıkmasındaki başlıca etkenler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Seyidoğlu, 2015: 357-359).

Yapısal nedenler, ekonominin bünyesinden kaynaklanan nedenlerdir. Enflasyon ve devalüasyon gibi paranın değerlenmesi durumlarıdır. Enflasyon sorununa çözüm amacıyla uygulanan sıkı para ve maliye politikalarının uygulanmasıyla yerli paranın değer kazanmasıyla ihracat azalacak, ithalat artacak ve dış ticaret açığına yol açabilecektir. Gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın sağlanması amacıyla makine, donanım ve ara malları ithal etmek zorunda kalmaları bu ülkelerin cari açık vermesine neden olmaktadır. Verimlilikteki düşme sonucu ihracatın rekabet gücü zayıflamakta ve dış ticaret açığı artmaktadır. Halkın tercihlerinde ithal mallara olan bir tercih değişikliği cari dengeyi olumsuz etkilemektedir. Hammadde yönünden aşırı derecede dışa bağımlı olması da diğer bir nedendir.

Konjonktürel dalgalanmalar, yerli ekonomide ortaya çıkan bir genişleme sürecinde harcamaların ve gelirlerin artmasıyla yurtiçi mallara olan talep artacağından yurtiçi fiyatlar yükselecek bunun sonucunda ithalat artacaktır. Daralma durumunda ise ithalat düşecek ve dış ticaret fazlası oluşacaktır.

Geçici faktörler, ülkelerin beklemedikleri ve denetimleri dışında oluşan durumlardır. Örneğin hammadde ve petrol fiyatlarının yükselmesi ithalatçı ülkeler aleyhine olabileceği gibi, kuraklık, sel, don, vb.leri tarım ürünleri ihracatçısı ülkelerin gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır.

Yabancı sermayenin ülkeye girmesi ve çıkması halinde sermaye hesabı kalemi etkilenmektedir. Ülkeye yabancı sermayenin girmesi ödemeler bilançosu dengesini olumlu etkilerken, sermaye çıkışı ise dış açık sorununa yol açabilmektedir.

3.Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi

Tablo 2: Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi (Milyon Dolar)

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İhracat (fob)	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	132.028	102.143
İthalat (Cif)	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	139.576	170.063	201.964	140.929
Dış Ticaret Dengesi	-26.728	-10.065	-15.495	-22.087	-34.373	-43.298	-54.041	-62.791	-69.936	-38.786
Cari İşlemler Dengesi	-9.920	3.760	-626	-7.554	-14.198	-20.980	-31.168	-36.949	-39.425	-11.358
Cari İşlemler Dengesi/GSY H %	-3,7	1,9	-0,3	-2,4	-3,5	-4,2	-5,7	-5,5	-5,1	-1,8
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İhracat (fob)	113.883	134.906	152.462	151.803	157.610	143.839	142.530	156.993	167.921	171.531
İthalat (Cif)	185.544	240.839	236.544	251.661	242.178	207.234	198.619	233.801	223.048	202.706
Dış Ticaret Dengesi	-71.661	-105.933	-84.082	-99.858	-84.568	-63.395	-56.089	-76.808	-55.127	-31.175
Cari İşlemler Dengesi	-44.616	-74.402	-47.962	-63.621	-43.597	-32.118	-33.011	-47.357	-27.031	1.674
Cari İşlemler Dengesi/GSY H %	-5,8	-8,9	-5,5	-6,7	-4,7	-3,7	-3,8	-5,6	-3,4	0,2

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Aylık Bütçe Bülten Ocak 2020.

Tablo 2’ye baktığımızda, 2000-2019 yılları arasında ihracat rakamları ithalattan düşüktür, dış ticaret dengesi sürekli açık vermiş, cari işlemler dengesi de 2001 ve

2019 yılı hariç diğer yıllar açık vermiştir. Dış ticaret açığı cari işlemler açığından daha yüksektir, cari açığının azalmasında diğer gelir getirici kalemler etkili olmuştur. Türkiye'nin cari açık sorununun sebepleri aşağıdaki gibi açıklanabilir (Uçak, 2017:120). Tasarruf oranındaki yetersizlik: 2018 yılında dünya tasarruf oranı GSYH'nın %25,41'dur. 2018 yılı için yurtiçi tasarrufların GSYH'ye oranı 27, kamu ve özel sektör sabit sermaye yatırımlarının GSYH'ye oranı 29,9'dir (2020 Yılı Programı). Bu yüzden yurtiçi tasarrufların, toplam sabit sermaye yatırımlarını karşılayamamakta ve dış finansman ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 3: Türkiye'de Toplam Yurtiçi Tasarrufların ve Toplam Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH'ya Oranı

YILLAR	TOPLAM YURTIÇİ TASARRUF/GSYH	TOPLAM SABİT SERMAYE YATIRIMI/GSYH
2010	21,3	24,9
2011	22,5	28,1
2012	22,8	27,3
2013	23,2	28,5
2014	24,4	28,9
2015	24,6	29,7
2016	24,4	29,3
2017	25,5	30,1
2018	27,0	29,9

Kaynak: 2020 Yılı Programı

Tablo 3 incelendiğinde Türkiye'de toplam yurtiçi tasarrufların GSYH'ya oranı ile toplam sabit sermaye yatırımlarının GSYH'ya oranı yıllar itibariyle artmıştır. Fakat tasarruf yatırım açığı kapanmamıştır. Türkiye'nin 2018 yılı toplam brüt dış borç stoku 444,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, dış borç stokunun GSYH'ya oranı ise %56,3 olmuştur. Kamu dış borç stoku 140,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, toplam dış borç stokunun yüzde 31,6'sı kamuya, geriye kalan %68,4'ü ise özel kesime ait dış borçlardan oluşmuştur. (Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ekonomik Göstergeler, Kamu Maliyesi, s.175.)

Tablo 4: Türkiye'nin ve Bazı Ülkelerin Tasarrufların GSYH'ye Oranı

Yıllar	1980	1990	2000	2010	2018
Türkiye	12,90	21,56	20,98	21,32	27,06
Çin	35,50	38,44	36,45	51,49	46,25
	(1982)				
Brezilya	17,86	18,92	12,51	17,95	14,42
Rusya		29,57	36,15	27,18	30,18
		(1994)			
Hindistan	20,27	27,16	27,94	38,23	30,94

Kaynak: Gross savings (% of GDP), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNS.ICTR.ZS> (Erişim Tarihi: 26.12.2019).

Yukarıdaki Tablo 4’de Türkiye beş ülke arasında tasarruf oranı bakımından sadece Brezilya’dan iyi durumdadır. Bu durum tasarruf oranı yüksek ülkeler açısından avantajlı bir durumdur. Türkiye’nin dış tasarruflara olan ihtiyacını azaltabilmesi için dışarıdan daha az mal ve hizmet alması gerekmekte bunun sonucunda ise ya ekonomik büyümesi düşecek ya da dışarıya daha fazla mal ve hizmet satarak döviz gelirlerini arttırması gerekecektir. Bu seçenekler arasında ikincisi ülke refahı açısından daha iyi bir seçenektir. Bunun en bariz örneği Çin’de görülmektedir. 2018 yılı itibariyle Çin dünyada en yüksek tasarruf oranına sahip üçüncü ülkedir. Birinci sırada ise %52 ile Katar, %49 oranla ikinci sırada Nepal yer almaktadır.

Dış ticaret açıklarındaki artış: Türkiye ekonomisindeki mal ihracatı ve ithalatı arasındaki farkı gösteren dış ticaret açıklarındaki ciddi artışlar, cari açığın da büyümesine yol açmaktadır. Yukarıda Tablo 2 incelendiğinde Türkiye’nin İthalatı ihracatından fazla olduğundan her yıl dış ticaret açığı vermiştir. 2018 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 75,28’dir.

Enerji talebi ve yüksek enerji fiyatları: Türkiye’nin elektrik üretiminde ve ara malı kullanımında petrol ve doğalgaz talebinin tamamı yurtiçinden sağlanamadığı için yabancı ülkelere karşılanmaktadır. Yıllar itibari ile doğalgaz ve ham petrol varil fiyatlarındaki iniş çıkışlar, yüksek miktarda dışa bağımlı Türkiye ekonomisinin aleyhine olmuştur. Yerli paranın değer kaybetmesi, petrol fiyatlarının yüksek olması dolar bazında ithalatımızı olumsuz şekilde etkilemesi cari açığa artışa yol açmaktadır.

Büyümenin özellikle ihracata dayalı olması, ihracat yaparken dahi ithalata bağımlı olması, yüksek oranlı büyümenin gerçekleştiği yıllarda ithalatta rekor üstüne rekor kırılmaktadır. Tablo 5 incelendiğinde 2018 yılı için toplam ithalatın %76’sının ara malı ithalatından oluştuğu görülmektedir. Bu da Türkiye sanayisinin dışa bağımlı bir ekonomiye sahip olduğunu göstermektedir. Türkiye ekonomisi büyüdüğü yıllar cari açık artmakta, küçüldüğü yıllar cari açık azalmakta hatta cari fazla verilmektedir (Çak, 2013: 51-52). Büyümeyle beraber, ithalata olan talebin artması sonucu dış ticaret dengesi üzerinden cari açık artmaktadır. Ekonominin büyümesiyle ilk beklenen, yatırımların canlanmasıdır. Yatırımların canlanması ise cari açığı olumsuz etkilemektedir.

Tablo 5: Türkiye’nin Sektörlere Göre İthalatı

Yıl	Milyar ABD Doları				Yüzde pay			
	2015	2016	2017	2018	2015	2016	2017	2018
Toplam İthalat	207.2	198.6	233.8	223	100,0	100,0	100,0	100,0
Sermaye Malları	34.9	35.9	33.1	29,3	16,8	18,1	14,2	13,1
Ara malları	143.3	134.3	171.5	170,0	69,2	67,6	73,3	76,2

Tüketim Malları	28,6	27,9	28,5	22,9	13,8	14,1	12,2	10,3
Diğer	0,4	0,4	0,7	0,8	0,2	0,2	0,3	0,4

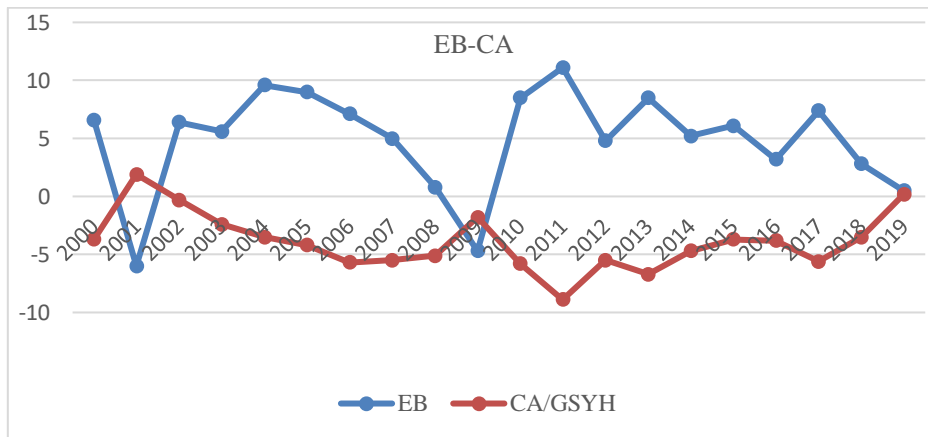
Kaynak: TÜİK, Türkiye'nin sektörlere göre İthalatı

Tablo 6: Türkiye'nin Büyüme Oranları ve Cari Açığın GSYH'ya Oranı

YILLAR	BÜYÜME ORANI	CARİ AÇIK/GSYH
2000	6,6	-3,7
2001	-6,0	1,9
2002	6,4	-0,3
2003	5,6	-2,4
2004	9,6	-3,5
2005	9,0	-4,2
2006	7,1	-5,7
2007	5,0	-5,5
2008	0,8	-5,1
2009	-4,7	-1,8
2010	8,5	-5,8
2011	11,1	-8,9
2012	4,8	-5,5
2013	8,5	-6,7
2014	5,2	-4,7
2015	6,1	-3,7
2016	3,2	-3,8
2017	7,5	-5,6
2018	2,8	-3,5
2019	0,5	0,2

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı. Aylık Bütçe Bülteni, Ocak, 2020.

Grafik 1: Ekonomik Büyüme ve Cari Açık

Tablo 6 ve Grafik 1 incelendiğinde ekonomik büyümenin yüksek olduğu yıllarda cari açığında arttığı ekonomik büyümenin düştüğü yıllarda ise cari açığın düştüğü

görülmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi büyümenin ihracata dayalı olması ihracat yaparken dahi ithalata bağımlı olunması dış ticaret açığına neden olmaktadır.

Tablo 7: Bütçe Açığının GSYH'ya Oranı ile Cari Açığın GSYH'ya Oranı

YILLAR	BÜTÇE AÇIĞI/GSYH	CARİ AÇIK/GSYH
2000	-7,7	-3,7
2001	-11,6	1,9
2002	-11,2	-0,3
2003	-8,6	-2,4
2004	-5,0	-3,5
2005	-1,0	-4,2
2006	-0,6	-5,7
2007	-1,6	-5,5
2008	-1,8	-5,1
2009	-5,3	-1,8
2010	-3,5	-5,8
2011	-1,3	-8,9
2012	-1,9	-5,5
2013	-1,0	-6,7
2014	-1,1	-4,7
2015	-1,0	-3,7
2016	-1,1	-3,8
2017	-1,5	-5,6
2018	-2,0	-3,5
2019	-2,9	0,2

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Aylık Bütçe Bülteni, Ocak 2020.

Tablo 7 incelendiğinde Türkiye sürekli bütçe açığı vermiştir. Bütçe açığını kapatmak içinde iç borçlanmaya ya da dış borçlanmaya yönelmiştir. İç borçlanma dışlama etkisi yaratacağından faiz oranlarının yükselmesi kredi maliyetlerini artırmakta bu da özel sektör yatırımlarının azalmasına yol açmaktadır. Dış borçlanma ise, döviz kurunun düşmesine neden olmakta ihracat pahalılaşırken, ithalatın ucuzlamasına sonuç olarak da cari açığın artmasına neden olmaktadır.

İthalattan alınan vergiler yüksek olduğu yıllarda bütçe açığının azalmasına faydası olurken diğer yandan ithalat artışı cari açık artışına yol açmaktadır. İthalat üzerinden alınan vergiler üç gruba ayrılmaktadır; bunlar gümrük vergisi, ithalde alınan katma değer vergisi ve diğer dış ticaret gelirleridir. Bunların toplam vergi gelirleri içerisindeki payı 2018 yılı için %18,2 gibi bir orandır (Hazine ve Maliye Bakanlığı, Aylık Bütçe Bülteni, Kasım 2019: 41).

4.Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyümeyi bir ülkenin milli hasılasının bir önceki yıla göre artış oranı şeklinde tanımlayabiliriz. Ekonomik büyüme, reel büyüme oranı ve nominal büyüme oranı olarak iki şekilde ölçülebilir. Cari fiyatlara göre hesaplanan büyüme oranına nominal büyüme, belirli bir yıl esas alınarak hesaplanan sabit fiyatlarla büyümeye ise reel büyüme denir (Eğilmez & Kumcu, 2007:124).

Onuncu Kalkınma Planında, Türkiye'nin büyüme performansını istikrarlı bir şekilde daha üst rakamlara yükseltmek için bir yandan yüksek düzeyde üretken yatırımlara, diğer yandan da hem nüfusun daha büyük bir bölümünün ekonomik olarak aktif hale gelmesine, hem de daha verimli bir şekilde üretim faaliyeti içerisinde yer almasına ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir (Onuncu Kalkınma Planı: 57).

Ekonomik büyüme ile cari denge arasındaki ilişkiyle ilgili literatür de iki ana yaklaşım kabul edilmektedir. Genel kabul gören birinci yaklaşım, ekonomik büyümedeki artışın cari açığa neden olduğu şeklindedir. Bununla ilgili çalışmalar, bu durumun gelişmekte olan ülkelerde daha fazla ortaya çıktığını göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ülke içindeki üretimlerinde genellikle ithalat yoluyla girdi kullanımının yüksek olması ve ihracat yapılarının ithalata bağımlı olması, büyüme oranlarındaki artış sonucu cari işlemler dengesinde bozulmalara yol açmaktadır. Diğer taraftan ise, cari işlemler dengesindeki değişmelerin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olduğunu gösteren çalışmaların da olduğu ayrıca bu iki değişken arasında zayıf ya da anlamsız nedensellik ilişkilerinin de olduğu çalışmalarda yer almaktadır (Yılmaz & Merter, 2011:365).

Türkiye'de cari açığa ilişkin veriler, büyüme oranındaki artışın cari işlemler açığını yükselttiği, büyümenin düştüğü yıllarda ise ithalatın düşmesi sonucu cari işlemler açığının da düştüğüne işaret etmektedir. Bu sonuç, hem ekonomi çevrelerinde hem de toplumda, cari açığın hızlı büyümenin bir sonucu olduğuna dair kanı oluşturmaktadır (Yükseler, 2011:10).

Cari açık yaşayan bir ülke, ithalatla beraber büyüyen ve bu nedenle aşırı değerli yerli paraya ihtiyaç duyan ve sonuç olarak dış ticaret açığından kaynaklı cari açık sorunu yaşayan bir ülke ise esas sorun bu açığın finansmanıdır ve bu sürdürülebilirlik kavramı ile ilgili bir durumdur. Diğer bir deyişle, cari açık finanse edilebiliyorsa, sürdürülebilir olduğu kabul edilmektedir (Şahin, 2011:50).

Onuncu Kalkınma Planında, ekonominin üretken yatırımları arttırma ihtiyacı iki ana sorunu gündeme getirmektedir. Birinci sorun, Türkiye'de yurtiçi tasarruf oranlarının son yıllarda düşük kalması ve yatırımları finanse etmede dış tasarrufların önemli bir rol üstlenmesidir. Yüksek düzeyde cari işlemler açığının arkasındaki dinamik olan tasarruf-yatırım açığı, ülkenin dış finansmanla ilgili yaşanabilecek olumsuzluklara karşı daha duyarlı hale getirmektedir. Bu nedenle, yurtiçi tasarruf oranlarının yükseltilmesi Onuncu Kalkınma Planının temel makroekonomik hedeflerinden birisidir. İkinci sorun alanı ise tasarrufların üretken yatırımlara yeterli düzeyde yönlendirilememesidir. Cari işlemler dengesi açık veren ülkelerde, üretim kapasitesini ve ihracatı arttırmaya yönelik yatırımlara öncelik verilmelidir. Bundan dolayı, Onuncu Kalkınma Planında tasarrufların arttırılması kadar, artan tasarrufların üretken yatırımlarda kullanılması da öncelikli konular arasındadır (10. Kalkınma Planı: 57).

11. Kalkınma Planında plan döneminde yurtiçi tasarrufların artırılması ve artan tasarrufların imalat sanayiindeki öncelikli sektörler ve üretken alanlardaki yatırımların finansmanına yönlendirilmesi amaçlanmıştır (11. Kalkınma Planı: 34). Bu amaçla, yurtiçi üretken yatırımlara kaynak sağlanarak ithalatın azaltılması sağlanacak ve bunun sonucunda dövizde tasarruf sağlanmış olacaktır.

11. Kalkınma Planında rekabetçiliği ve verimliliği artırıcı politikalar temelinde dış ticarete daha fazla ihracatı ve daha düşük ithalat bağımlılığını ortaya koyan ihracat odaklı dönüşüm gerçekleştirilecektir (11. Kalkınma Planı: 30). Bu politika amacı ile dışa bağımlılık azaltılması ile cari açık azaltılmasına katkı sağlayacaktır.

Ekonomik büyüme ile cari açık/GSYH arasında korelasyon sonucu -0,666 çıkmaktadır. Bunun anlamı ise, korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değer almaktadır, değer 1'e yaklaştıkça iki değişken arasında ilişki güçlenmektedir, 0'a yaklaştıkça ilişki zayıflamaktadır, katsayının artı olması iki değişken arasında ilişki aynı yönde hareket etmektedir, negatif olması ise ters yönlü değiştiğini göstermektedir. Bizim örneğimizde değerimiz 1'e yakın bir değer olduğundan ekonomik büyüme ile cari açık arasında güçlü bir ilişki olduğunu, işaretin eksi olması ise ekonomik büyüme arttıkça cari açığında eksi yönde arttığını göstermektedir.

5. Sonuç

Onuncu Kalkınma Planında da vurgulandığı gibi, yurtiçi tasarrufların yatırımları karşılayamaması ülkemizi yurtdışı tasarruflara bağımlı hale dönüştürmektedir. Yurtdışı tasarruflar maliyet açısından yurtiçi borçlanmaya göre daha maliyetli olduğundan ülkeye getirilen dış tasarrufların daha üretken yatırımlarda özellikle ihracata dönük döviz kazandırıcı alanlarda kullanılması cari açığın azalması ve sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Türkiye'de 2018 yılı için ara mal ithalatının toplam ithalattaki oranı %76 gibi yüksek seyrettiği görülmektedir. Bu ara mal bağımlılığını azaltıcı politikalar devreye konularak uzun vadede ülkeden döviz çıkışı azalacak ve bu durum cari açığa olumlu yansıtacaktır. Ara mal ithalatını, ithal ikameci politikalar uygulanmasıyla dışa bağımlılık azalacaktır.

Türkiye enerji talebi dışa bağımlı bir ülke olduğundan, ekonomik büyümeyle beraber enerji talebi de artacağından cari açık sorunu ve arz güvenliği gözetilerek yerli ve yenilenebilir kaynaklardan azami derecede faydalanılması gerekmektedir.

Ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar açısından öngörülebilir ve istikrarlı bir makroekonomik ortamın sağlanması gerekmektedir. Para ve maliye politikalarının uyumlu bir şekilde yürütülmesi ekonomik istikrarın sürdürülmesi konusunda büyük önem taşımaktadır. Para politikası fiyat istikrarının sağlanması ve korunması amacıyla maliye politikası ise istikrarlı yüksek büyüme ortamının yaratılmasına destek olacak şekilde ve yatırım ve teşvik politikalarının üretken

alanlarda kullanılmasını destekleyecek şekilde yürütülmelidir. Mali piyasaların geliştirilmesine yönelik uygulamalarla da yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi ve ekonominin ihtiyaç duyduğu dış tasarruflara da uygun şartlarla erişilmesi sağlanmalıdır.

Türkiye'nin ihracatta dünya standartlarında üretim yapan katma değeri yüksek, ileri teknolojiye sahip, ithalata bağımlılığı azalmış istikrarlı bir ihracat yapısına kavuşturulması gerekmektedir.

Cari açığın büyüme üzerinde baskı oluşturmayacak düzeyde tutulması ve yabancı sermaye yatırımlarının ağırlıklı olarak uluslararası doğrudan yatırımlarla, borç yaratmayan ve uzun vadeli diğer sermaye girişleriyle finanse edilmesi, cari açığı finanse etmede doğrudan yatırımların payını artırıcı politikalar uygulanması, cari açığın istikrarı açısından portföy yatırımlarının payının azaltılması sağlanmalıdır. Merkez Bankası rezervleri daha az kullanılmalıdır. Çünkü Merkez Bankasının rezervi ne kadar fazla olursa o kadar itibarı artacaktır.

11. Kalkınma Planında Cari Açığın Finansmanı bölümünde, ülkemizin uluslararası doğrudan yatırımlar açısından daha fazla cazip hale gelmesini, yatırımların sürdürülebilirliğini ve cari açığın finansmanındaki payının artırılmasını sağlayacak güçlü bir hukuki, idari ve fiziki altyapı oluşturulacağı belirtilmiştir. Ayrıca Doğrudan yatırımların ihracatçı sektörlerle yönelmesi sağlanacak, cari açığın finansmanında borç yaratmayan dış kaynaklardan finansmanı sağlanacak politikaların geliştirilmesi belirtilmiştir. Bu tür politikaların hayata geçirilmesi de cari açığın azaltılmasında etkili olacaktır.

Kaynakça

Çak, M. (2013). *Türkiye'de Cari Açık*. İstanbul: Beşir Kitapevi.

Eğilmez, M. & Kumcu, E. (2007). *Ekonomi Politikası*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Gross savings (% of GDP), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNS.ICTR.ZS> (Erişim Tarihi: 06.02.2018).

Hazine ve Maliye Bakanlığı, Aylık Bütçe Bülteni, Ocak 2020.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ekonomik Göstergeler, Kamu Maliyesi, s.175.

Onuncu Kalkınma Planı.

Onbirinci Kalkınma Planı.

Seyidoğlu, H. (2015). *Uluslararası İktisat; Teori, Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları No:29.

Şahin, Erdil B. (2011). Türkiye'nin Cari Açık Sorunu. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 47-56.

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu.

Uçak, S. (2017). Cari Denge ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 107-140.

Toprak, M. (2015). Ödemeler Dengesi, Dış Borçlar ve Döviz Piyasası. M. Toprak & N. Çatalbaş (Editörler), *Türkiye Ekonomisi* içinde (s. 222-256). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.

Yaşar, L. (2013). *Türkiye’de Cari Açık Sorunu Ve Etkileri: 1980-2011 Dönemi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, Ö. & Merter A. (2011). İktisadi Büyüme ile Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 363-377.

Yükseler, Z. (2011). Türkiye’nin Karşılaştırmalı Cari İşlemler Dengesi ve Rekabet Gücü Performansı (1997–2010 Dönemi), *Merkez Bankası Çalışmaları*.

2017 yılı Bütçe Gerekçesi, Maliye Bakanlığı, Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü, <http://www.gep.gov.tr/Web/GenelMudurlukDokuman.aspx?prmts=969>, (12.03.2018).

2020 yılı Programı. (2019). Temel Ekonomik Büyüklükler. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.